

Introducere in filosofie – model de eseu (2)

1) Citesc un text care mi-a fost recomandat la curs. Dau peste o idee pe care Blackburn (Think, p. 28) i-o atribuie lui Descartes:

Nu se poate sa ma insel cu privire la faptul ca gandesc. ("I cannot think that I am thinking when I am not")

2) Caut pasajul in care Descartes pare sa vorbeasca despre asa ceva:

"[...] and finally, when I considered that the very same thoughts (presentations) which we experience when awake may also be experienced when we are asleep, while there is at that time not one of them true, I supposed that all the objects (presentations) that had ever entered into my mind when awake, had in them no more truth than the illusions of my dreams. But immediately upon this I observed that, whilst I thus wished to think that all was false, it was absolutely necessary that I, who thus thought, should be somewhat; and as I observed that this truth, I think, therefore I am (COGITO ERGO SUM), was so certain and of such evidence that no ground of doubt, however extravagant, could be alleged by the sceptics capable of shaking it, I concluded that I might, without scruple, accept it as the first principle of the philosophy of which I was in search."

[sursa: René Descartes, Discourse on the Method of Rightly Conducting the Reason, and Seeking Truth in the Sciences, Chapter 4 - <http://www.literature.org/authors/descartes-rene/reason-discourse/chapter-04.html>]

3) Intr-adevar, Descartes pare sa sustina ca poate observa ca el gandeste. Pe asta se bazeaza, apoi, afirmatia ca el exista. Prima idee, insa, imi trezeste anumite reactii critice, pe care le dezvolt in scris, sub forma unor insemnari:

Totusi, intr-un vis mi s-ar putea parea ca am un gand coerent, si de fapt sa nu fie vorba de nici un gand, ci doar de o insiruire de cuvinte si imagini. Daca imi voi aminti, atunci cand ma trezesc, de visul respectiv, as putea spune ca doar mi s-a parut ca am un gand, dar acela nu a fost un gand.

Daca pun la indoiala toate experientele mele sensibile, s-ar parea ca spun cel putin doua lucruri. In primul rand, spun ca realitatea ar putea fi diferita fata de felul in care mi-o infatiseaza simturile. In al doilea rand, as putea spune ca adevaratele senzatii vizuale, auditive, tactile s.a.m.d. sunt diferite fata de senzatiile pe care eu le iau drept senzatii vizuale, auditive, tactile s.a.m.d.

In mod analog, nu s-ar putea ca experienta pe care o iau eu drept "experienta unui gand" sa fie inselatoare? Altfel spus, nu s-ar putea ca a gandii sa fie altceva decat cred eu ca este? Daca

inaintam pe linia indoieiiei metodice, eu cred ca trebuie sa ajungem si la aceasta concluzie.

Luand in considerare scenariul demonului care ma inseala in mod sistematic, de pilda, nu s-ar putea ca acesta sa ma faca sa cred ca am ganduri si atunci cand nu am?

Sa ne inchipuim, de pilda, ca un copil ar fi invatat de mic sa numeasca anumite miscari ale corpului lui "ganduri". In cazul acesta, el ar putea sa creada ca gandeste atunci cand se scarpina in cap. La un moment dat ar putea sa se scarpine in cap fara sa se gandeasca la nimic. Daca il vom intreba "Ai avut un gand mai inainte?", va raspunde afirmativ.

La aceasta mi s-ar putea raspunde, probabil, ca totusi copilul gandeste, in masura in care poate sa inteleaga intrebarile noastre si sa ne raspunda. El nu numeste "ganduri" aceleasi lucruri pe care le numim si noi ganduri, dar are si el ganduri.

Blackburn: "the mere fact that I think that I am thinking guarantees that I am thinking. It is itself an example of thinking".

Probabil Descartes ar spune ca atunci cand ajung la concluzia ca "eu gandesc", eu nu ma bazez pe nici o experienta, fie ea si launtrica. Ma bazez doar pe ratiune. Altfel spus, nu trebuie sa observ ca gandesc, intr-un anumit moment (in cazul asta m-as putea uneori insela), ci trebuie sa observ ca ideea ca "eu nu gandesc" este autocontradictorie (poate intr-un fel asemanator cu cel in care o propozitie care spune despre sine ca este falsa ar fi autocontradictorie).

Totusi, propozitia "eu gandesc" poate fi ori analitica, ori sintetica. Daca este sintetica, atunci trebuie sa se bazeze, macar in parte, pe o experienta, dar am vazut ca Descartes pune la indoiala toate experientele. Atunci inseamna ca trebuie sa fie analitica. Daca este analitica, atunci exprima fie un adevar logic, fie un adevar conceptual. Dar nu poate exprima un adevar logic, fiindca nu arata ca o tautologie (o putem compara, de pilda, cu "Gandurile sunt ganduri").

Daca exprima un adevar conceptual, atunci propozitia "eu gandesc" nu ne spune decat ca exista o legatura indisociabila intre conceptul de eu si cel de gandire (dupa modelul "Celibatarii sunt necasatoriti."). Ea ne arata, altfel spus, ca "Orice eu gandeste".

Din afirmatia ca "toti celibatarii sunt necasatoriti" nu reiese, inasa, ca exista celibatari sau ca exista persoane necasatorite, ci doar ca daca ar exista celibatari, ei ar fi necasatoriti.

Prin urmare, ratiunea nu conduce, in cel mai bun caz, decat la ideea ca "eul gandeste." Pentru a sustine, inasa, cu certitudine,

ca eu gandesc, mai trebuie sa stiu ca exista cel putin un eu ganditor. Iar apoi mai trebuie sa arat ca acel subiect ganditor sunt eu insumi. Dar aceste idei nu sunt independente de experienta, iar Descartes sustine ca orice experienta poate fi pusa la indoiala.

In concluzie, cred ca Descartes nu reuseste sa arate intr-un mod convingator ca atunci cand ma indoiesc in mod sistematic de orice cunostinta eu pot, totusi, sa stiu cu siguranta ca eu gandesc.

4) Li arat insemnarile mele profesorului, la consultatii, si primesc urmatoarele reactii:

- O propunere de tema de gandire: In ce sens vorbeste Descartes despre “a observa”? Poate exista o observatie fara un subiect care sa realizeze observatia respectiva? In ce anume ar putea sa constea observarea faptului ca gandesc?
- Ce anume ai in vedere atunci cand vorbesti despre “adevaratele senzatii vizuale, auditive, tactile s.a.m.d.”? In lipsa unor lamuriri, nu pot intelege cazul 2 si nici incercarea ta de a distinge intre doua feluri de a intelege indoiala cu privire la senzatii.
- Cand vorbesti despre scenariul demonului (“nu s-ar putea ca acesta sa ma faca sa cred ca am ganduri si atunci cand nu am?”), te exprimi intr-un fel in care existenta ta este deja presupusa. In incheierea textului, insa, spui ca ar trebui sa ti se arate ca “exista cel putin un eu ganditor” si ca tu esti acel subiect ganditor.
- Incearca sa te lamuresti cu privire la tema eseului tau. In insemnarile tale pari sa ai in vedere mai multe afirmatii diferite:
  - (1) Eu gandesc.
  - (2) Exista cel putin o persoana care gandeste.
  - (3) Eu sunt o persoana care gandeste.
- Ceea ce pari tu sa spui este ca (1) nu poate fi sustinuta prin apel la vreo experienta (inclusiv prin apel la o experienta launtrica), daca am pus sub semnul indoielii toate experientele posibile. Dar apoi iei in considerare cazul in care (1) s-ar sustine “exclusiv prin ratiune”. Cred ca discutia despre cazul in care (1) ar fi un enunt sintetic este mai complicata (Kant ar putea spune, de pilda, ca este vorba despre un enunt sintetic a priori si ca poate fi justificat printr-o analiza transcendentala). Tu sustii, apoi, ca daca (1) este un enunt analitic, nu poate fi o tautologie (cred ca se poate arata asta intr-un mod convingator), asa ca trebuie sa fie un enunt care exprima o relatie intre doua concepte (un adevar conceptual sau o “regula semantica”, altfel spus).
- Iar apoi vorbesti despre (2) si (3). Ceea ce spui, pe scurt, e ca pentru a accepta (1) trebuie sa acceptam si (2) si (3), iar acestea nu pot fi justificate in lipsa apelului la experienta.
- Dar daca accepti tacit, asa cum se vede din felul in care te exprimi, sa vorbesti despre tine, atunci problema lui Descartes e rezolvata. Argumentul lui ar putea arata asa:

Eul gandeste (sau “eul are drept caracteristica esentiala gandirea”; sau “daca vorbesc despre un eu, atunci vorbesc, in mod necesar, despre o fiinta ganditoare”)

Are sens sa vorbesc despre mine insumi (aceasta e o presupozitie a propozitiilor in care verbul e folosit la persoana I; iar eu am rostit cel putin o astfel de propozitie - “ma indoiesc”).

In concluzie, eu gandesc.

- Altfel spus, in aceasta varianta, concluzia ca eu gandesc nu se bazeaza pe observatia ca ma indoiesc si pe presupunerea ca indoiala e “o specie a gandirii”, ci pe observatia ca indoiala mea presupune, intr-un fel, eul meu si pe conexiunea conceptuala dintre eu si gandire.
- Cum ar sta insa lucrurile daca, in cadrul procesului de indoiala metodica, as renunta si sa mai vorbesc la persoana I? Daca punctul de plecare nu ar consta decat intr-o constatare impersonala privitoare la existenta indoielii, altfel spus, as mai putea justifica ideea ca eu gandesc?
- Pe de alta parte, cred ca te grabesti sa accepti ca “eul gandeste” ar putea exprima un adevar conceptual. Probabil faci asta fiindca te gandesti ca poti respinge argumentul lui Descartes chiar daca accepti ca “eul gandeste” ar fi un enunt analitic.
- Incearca sa te concentrezi, totusi, asupra unei singure idei, pentru textul pe care vrei sa-l scrii. Te-ar putea ajuta, eventual, sa lucrezi pe baza unui plan detaliat al eseului.
- Poti sa te uiti, daca vrei si pe primul model de elaborare a unui eseu.

5) Incerc sa tin cont de reactiile primite. Aleg sa scriu in timp ce ma gandesc, ca sa-mi limpezesc mai bine gandurile. Imi fac, in felul acesta, insemnarile urmatoare:

Ce doresc sa sustin? Poate ar fi suficient sa sustin doar atat - ca afirmatia “eu gandesc” nu poate fi justificata prin apel la vreo observatie. Pentru ca o observatie sa aiba vreo greutate *pentru mine*, aceasta trebuie sa fie *observatia mea*.

Daca folosesc indoiala metodica a lui Descartes, nu pot justifica afirmatia ca e frumos afara pe baza observatiei altcuiva cu privire la vremea de afara. Ceea ce inseamna ca daca vreau sa vorbesc despre observatii concludente si neconcludente trebuie sa vorbesc despre observatiile mele. Trebuie sa presupun, intr-un fel, ca are sens sa vorbesc la persoana I.

Sunt aici doua fire diferite (cel putin):

unul e “Descartes nu reuseste sa-mi arate ca e cert ca eu gandesc.”;

celalalt: “Descartes nu reuseste sa arate cum apare, pe fondul indoielii metodice, punctul de vedere al persoanei I.”

O sa ma ocup doar de primul fir.

Pot avea in vedere doua argumente.

Primul:

Observ ca ma indoiesc. Dar indoiala e un soi de gandire (e o specie a gandirii). Prin urmare, ceea ce observ eu, in mod direct, este ca gandesc. Deci eu gandesc.

Al doilea:

Observ direct ca gandesc. Prin urmare, eu gandesc.

Indiferent de ce anume a avut in minte Descartes, al doilea argument e mai greu de respins decat primul. O sa ma ocup, prin urmare, de el.

6) In ciuda recomandarilor primite, aleg sa scriu direct textul eseului meu, intr-o prima forma, fara sa folosesc un plan. Produc textul urmator:

Daca ma indoiesc metodic de toate lucrurile, pot sti in mod cert ca gandesc?

In propun, in acest text, sa discut critic o idee exprimata de René Descartes in lucrarea *Discurs despre metoda de a ne conduce bine ratiunea si a cauta adevarul in stiinte*. Ideea apare in fragmentul urmator:

"In fine, considerand ca aceleasi ganduri pe care le avem cand suntem treji pot sa ne vina si cand dormim, fara sa fie adevarate, m-am hotarat sa-mi imaginez ca toate lucrurile care imi patrunsesera in spirit nu erau mai adevarate decat iluziile visurilor mele. Dar dupa aceea, mi-am dat seama ca atunci cand voiam sa gandesc ca totul este fals, trebuia in mod necesar ca eu, cel care gandeam, trebuia sa fiu ceva; si observand ca acest adevar: *gandesc, deci exist* era atat de stabil si de sigur incat si cele mai extravagante presupozitii ale scepticilor nu erau in stare sa-l zdruncine, am considerat ca puteam sa-l adopt fara ezitare drept principiu al filosofiei pe care o cautam."

Descartes pare sa spuna ca chiar daca m-am indoit de toate lucrurile, pot fi sigur ca exist, fiindca pot fi sigur ca gandesc. In ce priveste certitudinea asupra faptului ca gandesc, ea pare sa se sprijine, in cazul lui, pe o observatie ("mi-am dat seama ca").

Ceea ce vreau eu este sa pun in discutie aceasta idee. Nu stiu daca, dupa ce am pus la indoiala, in mod sistematic, toata cunoasterea, mai pot avea certitudinea ca gandesc.

Imi pot inchipui, de pilda, ca intr-un vis mi s-ar putea parea ca am un gand coerent, si de fapt sa nu fie vorba de nici un gand, ci doar de o insiruire de cuvinte si imagini. Daca imi voi aminti, atunci cand ma trezesc, de visul respectiv, as putea spune ca doar mi s-a parut ca am un gand, dar acela nu a fost un gand.

Nu orice insiruire de cuvinte si imagini reprezinta un gand. Daca imi reprezint in minte, de pilda, figurile mai multor persoane cunoscute, eu nu am nici un gand. Totusi, intr-un vis, aceasta insiruire mi s-ar putea prezenta drept un gand. Probabil ca in acest caz, in momentul in care as visa ca-mi inchipui figurile acelor persoane, as avea si senzatia ca inteleg ceva din acea insiruire sau ca gandesc. Dar o astfel de senzatie poate fi si mimata. Pot, de pilda, sa privesc cerul si sa ma prefac ca inteleg ceva profund, fara sa inteleg, de fapt, nimic.

Mi s-ar putea raspunde, eventual, ca daca gandurile sunt insiruirii de imagini si cuvinte, ceea ce le face ganduri e coerenta acelor cuvinte si imagini. "Pseudo-gandul" din vis nu era coerent, doar ca in timpul somnului nu puteam evalua bine acest lucru. Dar atunci cand nu dorm, pot observa ca un sir de cuvinte si imagini e coerent sau nu.

La aceasta as avea doua raspunsuri. In primul rand, mi se pare ca n-ar fi in spiritul abordarii indoielii metodice sa presupunem ca putem distinge intre vise si realitate. In al doilea, chiar daca discutam in afara cadrului impus de metoda carteziana, nu cred ca simpla coerenta e suficienta pentru ca un sir de imagini si cuvinte sa fie un gand. Imaginea tatalui meu incruntrandu-se si cuvintele "scaun", "lovitura" si "picior" formeaza o insiruire coerenta, intrucat nu se contrazic reciproc, dar aceasta insiruire nu este gandul ca tatal meu s-a lovit la picior de un scaun. Cu toate acestea eu as putea sa iau in vis o astfel de insiruire drept un gand, dupa cum spuneam.

Un alt lucru care mi s-ar putea spune ar fi ca, chiar daca insiruirea de cuvinte si imagini pe care o iau drept gand nu este cu adevarat un gand, in momentul in care mi se pare ca ar fi un gand, *observatia ca eu gandesc* este ea insasi un gand, chiar daca e, in cazul respectiv, un gand fals.

La aceasta as raspunde ca nu intotdeauna cand observ ceva eu gandesc neaparat. Pot observa ca e frumos afara si fara sa gandesc ca e frumos afara. Daca nu discutam despre ganduri inconstiente, cred ca pot distinge intre cazurile in care observ ceva si imi exprim observatia sub forma unui gand si cazurile in care observ ceva (si poate reactionez la ceea ce observ), dar nu imi exprim observatia sub forma unui gand.

Raspunsul, in aceasta situatie, ar putea fi ca chiar daca atunci cand observi (sau ti se pare ca observi) ca gandesti, observatia insasi nu e neaparat un gand, daca te intrebi daca

gandesti sau nu, atunci intrebarea ta cu siguranta ca este un gand.

Problema este, insa: de unde stii ca te intrebi asta? Daca stii ca iti pui intrebarea "Oare acum gandesc sau nu?" fiindca iti observi propriile procese mentale, iar orice observatie ar putea fi inselatoare, ce certitudine poti avea ca iti pui aceasta intrebare?

Cred ca Descartes presupune ca indoiala metodica este totusi un fel de gandire. Dar pot sa fiu sigur ca starea in care ma aflu atunci cand ma indoiesc de toate lucrurile este o stare a gandirii? N-ar putea fi, de pilda, un soi de suspiciune generalizata, care nu se exprima in vreun gand?

In concluzie, nu cred ca Descartes reuseste sa arate intr-un mod convingator ca putem fi absolut siguri ca noi gandim, utilizand metoda indoielii sistematice.

7) Observatiile primite la acest prim text arata in felul urmator:

Incearca sa gasesti un titlu mai simplu si mai sugestiv!

"In propun, in acest text, sa discut critic o idee exprimata de René Descartes in lucrarea *Discurs despre metoda de a ne conduce bine ratiunea si a cauta adevarul in stiinte*" - expresia "a discuta critic" e un cliseu; in plus, formularea e ambigua; poate ar fi mai bine sa spui ca iti propui sa arati ca ideea nu se sustine, precizand, de la bun inceput, si despre ce idee e vorba si eventual si cum anume urmaresti sa arati ca nu se sustine; e mai bine sa scrii acest paragraf introductiv abia dupa ce ai terminat de scris lucrarea, fiindca atunci stii mai bine ce ai realizat, care sunt sectiunile textului tau s.a.m.d.

Citatul din Descartes e prea lung si nu se vede la ce anume iti foloseste pe parcursul lucrarii, fiindca nu te referi decat intr-un singur loc, in mod explicit, la o formulare de-a lui ("mi-am dat seama ca").

"chiar daca m-am indoit de toate lucrurile, pot fi sigur ca exist" - varianta: "chiar daca m-as indoi de toate lucrurile, tot as putea fi sigur ca exist"; Descartes vorbeste despre o situatie ipotetica, nu despre o situatie reala care s-a petrecut in trecut.

"In ce priveste certitudinea asupra faptului ca gandesc, ea pare sa se sprijine, in cazul lui, pe o observatie ("mi-am dat seama ca")." - formularea e un pic cam lunga si cam intortocheata; "in cazul lui" pare sa sugereze ca doar in cazul lui Descartes lucrurile stau asa (doar el e sigur ca gandeste fiindca observa ca gandeste), dar "in cazul altor oameni" lucrurile ar putea sta altfel; incearca sa te exprimi mai simplu; poti folosi doua propozitii; de pilda: Ce anume ma asigura ca gandesc? Dupa Descartes, pot sa observ, pur si simplu, ca fac asta.

"Imi pot inchipui, de pilda" - ceea ce urmeaza nu e, totusi, un exemplu, ci un caz generic.

“Daca imi reprezint in minte, de pilda” - aceeasi situatie ca mai sus;

“Totusi, intr-un vis, aceasta insiruire mi s-ar putea prezenta drept un gand” - poate ar fi bine sa spui ca aceasta nu e singura situatie posibila;

“Pot, de pilda, sa privesc cerul” - da, aici e un exemplu;

“si sa ma prefac ca inteleg ceva profund” - sugestie: “si sa ma prefac, in sinea mea, ca inteleg ceva profund” (fiindca vorbesti despre mimarea unei stari mentale);

“Mi s-ar putea raspunde, eventual,” - ce rol joaca “eventual” aici? daca ti se pare ca nu adauga nimic la ceea ce doreai sa spui, inseamna ca e ca un fel de tic verbal si poti renunta la el;

“Dar atunci cand nu dorm, pot observa” - elimina virgula! Incearca, eventual, sa rescrii paragraful in asa fel incat sa fie clar ca si partea care incepe aici tine de obiectia pe care ti-o imaginezi;

“n-ar fi in spiritul abordarii indoielii metodice sa presupunem ca putem distinge intre vise si realitate” - exista o legatura intre posibilitatea de a distinge intre vise si realitate si apelul la criteriul coerentei? Legat de exprimare: “spiritul abordarii indoielii metodice” nu e o expresie prea “prietenoasa” pentru cititorul potential al textului tau (gandeste-te la colegi); asa sunt, in genere, sirurile mai lungi de substantive care se determina unele pe altele (“asprimea tonului vocii fiicei secretarului consiliului primariei orasului Iasi”).

“chiar daca discutam in afara cadrului impus de metoda carteziana” - incearca sa inlocuiesti formularea asta cu una mai simpla!

“Un alt lucru care mi s-ar putea spune [...]” - paragraful acesta contine o fraza cam lunga; incearca sa il rescrii folosind mai multe propozitii mai scurte!

“un gand fals” - “adevarat” si “fals” au de multe ori o semnificatie precisa in textele filosofice din zilele noastre; cand se vorbeste un pic mai riguros, se spune ca adevarul si falsitatea sunt proprietati fie ale propozitiilor, fie ale judecatilor exprimate de acestea; in functie de ceea ce cred, expresia “gand fals” mi s-ar putea parea gresita (“doar propozitiile pot fi adevarate sau false”) sau neclara (“autorul crede ca un gand e o judecata?”); ai putea evita situatia asta inlocuind “fals” cu un alt termen - “incorect”, “inselator” etc.

“Daca nu discutam despre ganduri inconstiente [...]” - din nou o fraza prea lunga;

“Raspunsul, in aceasta situatie” - poate ar trebui sa spui mai clar ca urmeaza o obiectie la ceea ce ai spus tu mai inainte; din nou, fraza e destul de greu de urmarit; ar trebui sa fie mai limpede care e diferenta dintre “observarea unui gand este ea insasi un gand” si “intrebarea daca gandesc sau nu este ea insasi un gand”;

“Daca stii ca iti pui intrebarea [...]” - din nou o fraza prea lunga;

“fiindca iti observi propriile procese mentale, iar orice observatie ar putea fi inselatoare” - Descartes ti-ar putea raspunde ca simturile

pot fi inselatoare, dar cand observi ca se petrece ceva in mintea ta nu te poti insela. Altfel spus, ti s-ar putea repara ca folosesti termenul “observatie” in doua feluri diferite. Intr-un sens, pentru a vorbi despre folosirea simturilor pentru a cunoaste lumea exterioara. In celalalt, pentru a vorbi despre folosirea introspectiei pentru a cunoaste ceea ce se intampla in mintea ta. In cazul acesta, obiectia ta s-ar reduce la o confuzie intre cele doua sensuri.

“indoiala metodica este totusi un fel de gandire” - dar daca Descartes ti-ar spune ca nu infereaza “eu gandesc” din “eu ma indoiesc”, ci observa direct ca gandeste? Iar acum deja ai cedat un pic, acceptand ca ai putea sti cu certitudine ca te indoiesti, observand, prin introspectie, ca faci asta.

“o stare a gandirii” - expresia asta suna un pic nefamiliar; intreaba-te daca un cititor ar putea sa o inteleaga cu usurinta in acelasi fel in care o intelegi tu; daca raspunsul e afirmativ, poti sa o lasi asa; daca e negativ, incearca sa o inlocuiesi cu o expresie mai familiara!

“putem fi absolut siguri ca noi gandim, utilizand metoda indoielii sistematice” - s-ar putea intelege de aici ca Descartes vrea sa spuna ca metoda indoielii sistematice e metoda de baza a gandirii noastre; stiu ca nu asta ai vrut sa spui, dar daca poti sa previi o intelegere gresita, e mai bine sa o faci;

Alte sugestii:

- incearca sa scoti mai bine in evidenta structura argumentativa a textului tau; fiecare obiectie a ta, impreuna cu raspunsurile pe care ti le imaginezi (si cu replicile tale la raspunsuri) reprezinta o sectiune a textului; gandeste-te, eventual, daca sectiunile distincte ale textului n-ar putea fi ordonate diferit; poate ca textul ar inainta mai natural daca ai incepe cu alta obiectie; nu spun ca lucrurile stau asa, doar iti propun sa te gandesti si la asta;
- e important ca afirmatiile tale sa fie usor de urmarit si de inteles de catre cititor; pentru asta, poti face urmatorul exercitiu pe cont propriu: recitesti textul pe care l-ai scris; intreaba-te, dupa fiecare propozitie sau fraza citita, daca n-ai fi putut spune acelasi lucru mai clar, mai simplu sau chiar mai concis;
- incearca sa eviti cliseele si formularile de tip “limba de lemn” (propozitii impersonale, cu verbe la diateza pasiva s.a.m.d.); cred ca din punctul asta de vedere stai deja destul de bine, dar e bine sa nu pierzi lucrul asta din vedere;
- cred ca ar fi bine sa mai dezvolti ideile din ultima parte a textului; nu fiindca textul ar fi prea scurt, ci fiindca acolo chiar e ceva important de lamurit.
- Ce s-a intamplat cu scenariul demonului care ma inseala in mod sistematic?
- Are ideea ta o semnificatie mai generala pentru incercarea lui Descartes de a intemeia intreaga cunoastere omeneasca?

8) Dupa ce citesc reactiile primite imi fac cateva insemnari:

Ultima parte e, intr-adevar, cea mai importanta, fiindca tot ceea ce spun tine de ea.

Spusesem ca e vorba de doua argumente diferite - cel in care se trece de la indoiala la gandire si cel in care se porneste direct cu observatia ca gandesc. Mi-am propus sa scriu despre al doilea gen de argument, dar la sfarsit am ajuns sa vorbesc despre primul.

Ce vreau sa sustin eu, pana la urma? Ca si introspectia poate fi inselatoare, asa cum sunt simturile? Cred ca da. Adica, chiar daca putem distinge intre cele doua si putem vorbi despre "a observa prin simturi" si "a observa prin introspectie", de ce sa ma indoiesc doar de un tip de observatii si nu si de celelalte? Pot crede ca vad un copac si de fapt sa am o halucinatie. Dar nu s-ar putea, in acelasi fel, sa cred ca imi amintesc o chestie si de fapt sa fie vorba de o chestie care nu s-a intamplat?

Si atunci, n-as putea sa cred ca ma indoiesc, dar de fapt sa nu ma indoiesc? Sau macar sa nu ma indoiesc de toate lucrurile, asa cum credeam?

Dar am spus ca nu mai vorbesc despre indoiala, ci direct despre gandire. Nu stiu insa daca pot sa fac asta.

In orice caz, cred ca e suficient sa arat ca introspectia ma poate insela uneori. In felul asta as putea sustine ca e indoielnica. Asa face Descartes cand vorbeste despre simturi.

Pentru cazul cu pseudo-gandul din vis si coerenta: criteriul coerentei ar putea fi folosit pentru a distinge intre vis si realitate; de fapt, e folosit, nu? Intamplarile din vis nu sunt atat de coerente, si de aia spun ca a fost vorba de un vis.

Prin urmare, daca Descartes spune ca nu putem distinge intre vis si realitate, e ca si cand ar pune in discutie si criteriul coerentei. Cum imi pot da seama ca un sir de intamplari e mai coerent decat altul?

Probabil el mi-ar raspunde ca prin ratiune, nu prin simturi, dar acum nu e vorba de coerenta logica. Un vis poate fi mai putin coerent decat o intamplare reala, dar nu fiindca unele lucruri s-ar contrazice in vis.

Care sunt partile textului?

- obiectia cu visul - as putea lua drept gand ceva care nu e gand;
- partea cu "observatia e ea insasi un gand" nu se mai leaga neaparat de partea cu obiectia mea cu visul; cred ca e o parte separata, dar e clar ca trebuie sa vina dupa prima parte;
- partea cu "daca ma intreb daca gandesc sau nu, atunci e clar ca gandesc"; e clar ca e mai bine ca asta sa vina dupa partea

cu observatia, fiindca daca ar veni inainte n-ar mai avea rost partea cu observatia;

Deci de fapt eu am o singura obiectie (poate caut exemple sau renunt la "de pilda") si doua replici diferite pe care mi le-ar putea da un aparator al lui Descartes.

Ar putea demonul rau sa ma faca sa cred ca gandesc si atunci cand nu gandesc? Offf, am folosit "sa ma faca sa cred"! Mai bine spun: "sa-mi creeze impresia ca gandesc". Nu s-ar putea, de pilda, ca gandirea sa fie cu totul altceva decat cred eu ca este, ca in cazul copilului care e invatat ca a gandi inseamna sa te scarpini in cap?

Semnificatia mai generala. Probabil as putea spune ca daca obiectia mea e buna, atunci din ea se vede ca nu poti justifica intreaga cunoastere omeneasca prin metoda indoiului sceptice, fiindca daca te indoiesti de toate lucrurile nu mai poti inainta) (in cunoastere) nici macar un singur pas.

9) Rescriu textul. Rezultatul arata astfel:

Pot fi sigur ca gandesc?

In *Discurs despre metoda de a ne conduce bine ratiunea si a cauta adevarul in stiinte* René Descartes incearca sa arate ca putem sti anumite lucruri cu certitudine, chiar daca punem la indoiala toate cunostintele noastre. Daca l-am inteles bine, el sustine ca "Eu gandesc." este o astfel de idee certa. In acest text doresc sa arat ca lucrurile nu stau asa. Daca am pus la indoiala, in mod sistematic, toata cunoasterea omeneasca, nu cred ca mai pot avea certitudinea ca gandesc.

Pentru a arata acest lucru voi prezenta in continuare doua obiectii diferite, folosind doua scenarii utilizate si de Descartes atunci cand vorbeste despre indoiala metodica - scenariul visului si scenariul demonului rau. Ma voi uita apoi la doua incercari de a apara punctul de vedere al lui Descartes, incercand sa arat ca pot raspunde si la acestea. In incheiere voi vorbi despre o implicatie mai generala a criticii mele.

Voi presupune, in textul meu, ca ideea ca eu gandesc e justificata, din punctul lui Descartes de vedere, printr-o observare a propriei mele minti.

Prima mea obiectie arata in felul urmator. Imi inchipui ca dorm si visez. In vis mi s-ar putea parea ca am un gand coerent, si de fapt sa nu fie vorba de nici un gand, ci doar de o insiruire de cuvinte si imagini. Dupa ce ma trezesc, amintindu-mi de visul pe care l-am avut as putea spune ca *doar mi s-a parut* ca am un

gand, dar acela *nu a fost un gand*.

Nu orice insiruire de cuvinte si imagini reprezinta un gand. Daca imi reprezint in minte, de pilda, fetele prietenilor mei, asta nu inseamna ca am un gand. Totusi, intr-un vis, aceasta insiruire mi s-ar putea prezenta drept un gand. Probabil ca in acest caz, in momentul in care as visa ca-mi inchipui figurile acelor persoane, as avea si senzatia ca inteleg ceva din acea insiruire sau ca gandesc. Dar o astfel de impresie poate fi si mimata. Pot, de pilda, sa privesc cerul si sa ma prefac, in sinea mea, ca inteleg ceva profund, fara sa inteleg, de fapt, nimic.

La aceasta mi s-ar putea obiecta ca putem, totusi, distinge intre simple insiruirii de imagini si cuvinte, pe de o parte, si ganduri, pe de alta, apeland la un criteriu al coerentei. Altfel spus, "pseudo-gandul" din vis nu era coerent, doar ca in timpul somnului nu puteam evalua bine acest lucru. Atunci cand nu dorm, insa, pot observa ca un sir de cuvinte si imagini e coerent sau nu.

Cred ca pot sa depasesc aceasta obiectie, observand ca ea se bazeaza pe ideea ca putem distinge intre vis si realitate. Or, daca ne indoim de toate lucrurile, ne vom indoi si de faptul ca putem distinge intre vis si realitate. In plus, nu cred ca simpla coerenta e suficienta pentru ca un sir de imagini si cuvinte sa fie un gand. Imaginea tatalui meu incruntrandu-se si cuvintele "scaun", "lovitura" si "picior" formeaza o insiruire coerenta, intrucat nu se contrazic reciproc, dar aceasta insiruire nu este gandul ca tatal meu s-a lovit la picior de un scaun. Cu toate acestea eu as putea sa iau in vis o astfel de insiruire drept un gand. O intamplare din vis poate avea coerenta logica, in sensul ca nu e contradictorie. Dar daca nu vorbim doar despre coerenta logica, ci de ceva mai mult, atunci nu vad cum ar putea fi justificat un astfel de criteriu al coerentei. Criteriul e acceptat sau respins impreuna cu distinctia dintre vis si realitate.

Obiectia anterioara mai poate fi depasita si spunand ca nu doar o insiruire de imagini si cuvinte poate sa treaca drept un gand. Dar cred ca acest lucru va deveni mai limpede in continuare.

Voi trece acum la a doua critica a incercarii de a oferi un soi de justificare absoluta pentru ideea "Eu gandesc." Pornesc si acum de la un caz imaginar. Sa ne inchipuim ca un copil ar fi invatat de mic sa numeasca anumite miscari ale corpului lui "ganduri". In cazul acesta, el ar putea sa creada ca gandeste atunci cand se scarpina in cap. La un moment dat ar putea sa se scarpine in cap fara sa se gandeasca la nimic. Daca il vom intreba "Ai avut un gand mai inainte?", va raspunde afirmativ.

Nu s-ar putea ca gandirea sa fie cu totul altceva decat ceea ce cred eu ca este, dar un demon rau sa ma induca in eroare, in

acelasi fel in care ar fi indus in eroare copilul care a invatat sa numeasca gandire scarpinatul in cap?

Sigur, in exemplul de mai sus copilul gandeste, in masura in care poate sa inteleaga intrebarile noastre si sa ne raspunda. El nu numeste "ganduri" aceleasi lucruri pe care le numim si noi ganduri, dar s-ar putea spune ca are si el ganduri. Totusi, in cazul in care demonul rau ma induce in eroare, el ar putea sa ma impiedice sa descopar ce este cu adevarat gandirea. As fi, atunci, ca un copil care nu e invatat sa vorbeasca.

Cazul acesta pare implauzibil. Dar sa ne amintim ca Descartes ne-a propus sa ne indoim de toate cunostintele noastre. Iar daca trebuie sa luam in considerare cazul in care realitatea ar putea fi cu totul altceva decat ceea ce credem noi ca este, nu vad de ce nu am lua in considerare si cazul in care gandirea ar fi cu totul altceva decat ceea ce credem noi ca este.

Poate un sustinator al lui Descartes n-ar fi multumit cu aceasta situatie. Imi inchipui ca acest sustinator mi-ar raspunde in felul urmator: "Daca iau ceva drept gand, *observatia ca eu gandesc* este ea insasi un gand, chiar daca e, in cazul respectiv, un gand incorect."

Eu nu cred, insa, ca orice observatie presupune un gand. Pot observa ca e frumos afara si fara sa ma gandesc ca e frumos afara. Sigur, mi s-ar putea spune ca si atunci am totusi gandul "e frumos afara", dar acesta e un gand inconstient. Dar nu stiu pe ce baza as putea accepta ca am ganduri inconstiente, mai ales atunci cand pun la indoiala ideii mult mai plauzibile decat aceasta. Lasand la o parte, prin urmare, gandurile inconstiente, putem vorbi despre doua cazuri. Primul este cazul in care observ ceva si imi exprim observatia sub forma unui gand. Al doilea este cazul in care observ ceva (si poate reactionez la ceea ce observ), dar nu imi exprim observatia sub forma unui gand. In mod obisnuit noi putem distinge cu usurinta intre aceste cazuri (iar daca mi s-ar spune ca ne putem indoi si de aceasta distinctie, as raspunde ca atunci nu putem sti niciodata daca nu ne aflam in al doilea caz).

O a doua incercare de a sustine certitudinea tezei "Eu gandesc." ar putea arata astfel: "Daca te intrebi daca gandesti sau nu, atunci intrebarea ta cu siguranta ca este un gand." Cu alte cuvinte, una este situatia in care *observ* ca gandesc si alta e situatia in care *ma intreb* daca gandesc sau nu. Iar atunci cand ma indoiesc de faptul ca gandesc, eu imi pun o astfel de intrebare. Dar daca imi pun intrebarea, atunci e limpede ca gandesc.

Dar de unde stiu ca ma intreb asa ceva? Prin introspectie? Nu ar putea introspectia sa ma induca in eroare, in acelasi fel in care ma induc si simturile in eroare? Acesta este, intr-un sens, miezul intregii discutii de aici.

Cred ca se poate arata ca o cunoastere orientata catre interiorul nostru nu este mai certa decat o cunoastere orientata catre lumea exterioara. Sa observam ca pentru a pune la indoiala introspectia e suficient sa procedam in acelasi fel in care procedeaza Descartes insusi, atunci cand vorbeste despre simturi. Ceea ce spune el este ca e suficient sa observ ca simturile ma induc *uneori* in eroare pentru a le pune la indoiala.

Iar acum, cred ca putem vedea cu usurinta ca introspectia ne poate induce *uneori* in eroare. Asa cum pot sa cred ca vad un copac si sa descopar ca am avut, de fapt, o halucinatie, tot la fel pot sa cred ca imi amintesc o intamplare din trecut la care am luat parte si sa descopar ca de fapt am avut o falsa amintire, fiindca eu nu am luat parte niciodata la intamplarea respectiva.

Prin urmare, daca acceptam ca introspectia poate fi pusa la indoiala in acelasi fel in care sunt puse la indoiala si simturile, va trebui sa acceptam ca daca aplicam metoda indoielii sistematice nu putem ajunge sa credem ca "Eu gandesc." este o idee absolut certa.

Concluzia mai generala pe care am anuntat-o la inceputul textului este urmatoarea. Acceptarea afirmatiei "Eu gandesc." reprezinta primul pas al argumentarii lui Descartes. Daca acest prim pas este discutabil, atunci si urmatorii pasi sunt. Critica prezentata aici, daca este corecta, ar putea avea morala ca nu putem justifica toata cunoasterea omeneasca printr-un punct de pornire sceptic.

10) Fiindca termenul de predare se apropie, nu mai reusesc sa discut cu profesorul si despre a doua varianta a textului. Predau textul in aceasta forma, dar sper ca o sa pot discuta despre el si in afara examenului, in timpul orelor de consultatii din urmatorul semestru.